

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. н. **Веселин Костов Янчев**, катедра История на България

Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

за материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност професор в СУ „Св. Климент Охридски“

по 3.1. Социология, антропология, и науки за културата (Теория и история на културата – История на българската култура XV–XIX век и културно наследство (публични политики, мениджмънт и социализация),

обявен в Държавен вестник, бр. 35 от 18. 04. 2023 г.

За участие в обявения конкурс документи е подал единствен кандидат – доц. д-р Георги Александров Вълчев.

Научната и преподавателска кариера на Георги Вълчев трайно е свързана с Катедрата „История и теория на културата“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. След успешна защита на докторска дисертация през 1998 г., от 2002 г. той е главен асистент, а от 2010 г. – доцент в Катедрата. В нея Вълчев се утвърждава като безспорен авторитет по проблемите на българската възрожденска култура и културно наследство. Автор е на 4 монографии, 37 студии и статии, съставител и редактор на 10 сборника. Участва в множество национални и международни конференции и научни проекти. Научен ръководител на четирима успешно защитили докторанти. Води лекционни курсове в бакалавърската и магистърската степен на обучение във Философски факултет и във Факултета по журналистика и масова комуникация, сред които „История на културните институции в България“, „Традиция и заборава – българската култура XV-XIX век“, Традиция и модернизация – българската култура XVIII-XIX век“, „Смволният капитал на българското Възраждане“, „Културен пейзаж“, „Култура и регионална идентичност“ и други, ръководител е на магистърска програма „Мениджмънт и

социализация на културното наследство” и др. Вълчев притежава огромен организационен и управленчески опит, придобит от работа в общински структури и в Университета – ръководител на катедра, заместник-декан на Философски факултет и заместник-ректор. Високият му професионализъм и отговорност намират проявление и в организациите, в които той членува – Общобългарски комитет „Васил Левски”, Национален форум „Културно наследство“, Съюз на учените в България и Алианс Франсез.

За участие в конкурса доц. Г. Вълчев е представила 2 монографии и 11 студии и статии, 3 от които на английски език. Всички те са в профила на конкурса и са посветени на проблеми на теорията и историята на българската култура и на културното наследство. Продукцията не само покрива, но надвишава точките, предвидени в минималните национални изисквания по чл. 2б на действащия Закон за развитие на академичния състав на Република България – 688,75 от заложените 550 точки. Тя има оригинален характер и не се констатира елемент на плагиатство.

Приложените студии и статии са посветени на съвременните предизвикателства пред професионалното образование и реализацията на кадрите в областта на културното наследство, интернет технологиите и музейното дело, както и на знакови личности – Ал. Екзарх, В. Левски, З. Стоянов и на техния бележит изследовател – проф. Н. Генчев.

Монографията „Сто години туристическо дружество „Сърнена гора”. Историческо развитие“. Стара Загора, Кота, 2003, представя историята на туристическото движение в Стара Загора. Проблемът е разгледан в контекста на модернизационните процеси, развили се в българското общество и като налагане на ново отношение към съхраняването и популяризирането на културното наследство.

Основният труд на Георги Вълчев за придобиване на академичната длъжност „професор“ е „Историята и нейните обществени употреби. Културни и политически употреби на българската история. От Възраждането до края на

Първата световна война“. Трудът е структуриран в увод, три глави, заключение и библиография. В увода, след като изтъква амбивалентната същност на историческото познание и миналото като такова, авторът посочва своята основна цел, а именно: „да опише точно това състояние на съществуване на миналото отвъд „официалния“ академичен исторически разказ за него“. С други думи, да представи същността и своеобразната „конкуренция“ между двата разказа за историята на българите – за славното средновековно минало и героичната възрожденска епоха при изграждането на тяхната идентичност. Самото изследване се осъзнава като експеримент, съдържащ сериозни рискове, но и възможност да се представят многообразните културни и политически проявления на историята в различните сфери на обществения живот и да се предложат нови ключове за тяхното обяснение.

Съчетаването на историческия с културологичния подход към миналото представлява онзи канава, върху която стъпва Г. Вълчев и която му отваря широка възможност за надграждане на вече постигнатото в науката. Неговата дългогодишна изследователска и преподавателска дейност му е дала предимството задълбочено да познава изследванията по разглежданите проблеми, които съвестно и колегиално са отбелязани в приложената библиография. Става дума за над осемдесет заглавия, включително и от интернет източници. Привлечени са както публикувани, така и непубликувани архивни източници от Български исторически архив /БИА/ при НБКМ, от Военно-исторически музей - Плевен и от Държавен архив – Пловдив, както и девет периодични издания.

Авторът се фокусира върху хронологически дълъг исторически период, включващ две епохи от развитието на българското общество – на неговото възраждане в условията на чуждо държавнополитическо господство и на първия цикъл на самостоятелно развитие до края на Голямата война. Това е изключително динамично време, в което българите изграждат своята историческа идентичност, своето отделно място сред балканските народи, борят се за и отстояват

политическата си свобода, както и правото си на държавност и национално обединение. Всяка една от тези активности търси своите корени и основания в миналото, което логично застава в центъра на обществения интерес.

Много находчиво първата глава, разглеждаща времето на Възраждането, е озаглавена „Миналото като бъдеще“. Тя представя и обяснява защо средновековният разказ за българското минало е в центъра на Паисиевата история, на публицистиката на Георги Раковски и в художествените произведения на Николай Павлович. Тези, на пръв поглед несъвместими творци на представи за българското минало, са разгледани в контекста на протичащите процеси на Балканите и в Европа, на еволюцията на техните възгледи и степента на обществено въздействие. Посочено е, че при Паисий Хилендарски историята е използвана с компенсаторни цели за легитимиране правото на българите на равнопоставеност с останалите християнски народи на Балканите, чрез изтъкване на славното им минало и заслугите им за културното развитие на славяните през средновековието. При Г. Раковски българите са поставени в основата на културното развитие на Балканите и Европа още преди появата на древногръцката цивилизация и е обосновано правото им да имат самостоятелна съществуване и държава. Изтъкнат е и приносът на Раковски за масовизирането на знанието за миналото чрез използване на визуални средства, най-ефикасни при масовата неграмотност на населението, както и заслугите на Николай Павлович в това направление. Според автора, едва в последното десетилетие преди Освобождението българската революционна интелигенция се освобождава от зависимостта да легитимира бъдещето на нацията чрез нейното минало. Носител на тази нова тенденция, залагаща на правенето на история, е основно Хр. Ботев, а нейната визуална реализация е дело на Хенрих Дембицки.

Цикълът на възхода и на залеза на Възраждането като основен компонент на историческата памет е проследен във втора глава. Тя разглежда процесите в първите следосвобожденски десетилетия, в които доминират две основни

тенденции – окончателно дистанциране и скъсване с османското наследство и продължаването на усилията за национално освобождение и обединение. Тези две тенденции концентрират вниманието върху героиката и патетиката на борбите срещу османската власт и изтласкват на втори план темата за средновековното минало. От изложението следва, че тази употреба на историята не е резултат на някаква обмислена и целенасочена правителствена или държавна политика, а на интуитивните усещания и виждания на бивши революционери, интелектуалци, общественици. Каналите, използвани от тях за въздействие върху обществото, са литературата, периодичния печат, масови чествания на събития от близкото минало, с цел изграждане на колективна памет. В центъра на изложението са двама титани на епохата – Иван Вазов и Захари Стоянов, които съумяват да наложат в общественото съзнание образите на националреволюционерите като поведенчески модел, който трябва да бъде следван от новите поколения и да им внушат, че те имат дълг и отговорност да продължат и увенчат техните завети за свободна, независима и обединена българска държава. Напълно справедливо и точно Г. Вълчев отбелязва заслугите и приноса на Захари Стоянов за създаване на нов празничен календар, който използва символния капитал на Възраждането за постигане на конкретни политически цели от актуалния дневен ред на българското общество.

Не са оставени без внимание и институционалните прояви, свързани с интерпретациите и използването на възрожденското минало. В това направление е отделено внимание на Светия синод на Българската православна църква и на дейността на старозагорския митрополит Методий Кусев, както и на общинската и централна власт при строителството на паметника на Васил Левски в София.

Последният случай заема ключово място в повествованието, тъй като авторът го определя като показателен за „постепенно дистанциране на държавата от усилията да бъде наложен героичния разказ за Българското възраждане“, като прозиращо усещане за всеобщо лицемерие и фалш, тъй като възрожденската епоха

вече се е превърнала в морален антипод, в пълна противоположност на съвременната действителност“. Откриването на паметника се свързва и с новия външнополитически курс на страната на сближение с Русия, който карал политическия елит да демонстрира доза патриотизъм, „маскиран зад пищните тържества“. Самата промяна се приема като „необходима“ и се посочва, че в основата ѝ стои княз Фердинанд, стремящ се да усилва позициите си на българския престол и да издейства за целта необходимото признание от страна на Руската империя. Новият български княз си давал ясна сметка, че за да усилва популярността си в самото българско общество, трябва да подкрепя всеобщия патриотичен устрем и създадения героичен разказ за Българското възраждане, а от друга страна бил наясно, че няма как с официалното му публично толериране да спечели благосклонността на Руската империя, която преследва по най-жесток начин собствените си революционери. Въпреки това той успял да се справи „напълно успешно“ с тази задача.

Така развитата теза предизвиква няколко въпроса. Ако през 1895 г. българската държава се „дистанцира“ от епохата на Възраждането, то кога и как тя се ангажира с нейното налагане? Може ли мнението на един интелегент, в лицето на тогавашния директор на трупата „Сълза и смях“ Радул Канели, да се счита за меродавно и определящо и това означава ли, че Възраждането е наистина една идеална и идеалистична епоха, контрастираща и стояща над всяка следваща? Действително ли откриването на паметника на В. Левски е средство да се спечели доверието на освободителката Русия и кой е в основата на новия курс? Твърдението на автора за решаващата роля на княз Фердинанд при промяната на външнополитическия курс в периода 1894–1896 г. е основателно, но то е представено без да бъдат приведени доказателства. Князът неистово се нуждае от положителната санкция на Русия, не само защото по този начин в личен план ще се утвърди окончателно като върховен български сюзерен, но и защото самата държава ще заздравя несигурния си международен статут след Съединението от

1885 г. Без постигането на тази цел пътят към бъдещата политическата независимост на България изглежда напълно невъзможен. Впрочем още през 1999 г. П. Стоянович разви тази теза в книгата си „Между Дунав и Нева. Княз Фердинанд I Български в очите на австро-унгарската дипломация (1894–1898 г.), което не пречи, след две десетилетия, друг автор да твърди, че това е дело „изцяло на министър-председателя Константин Стоилов“ (В. Методиев, Един много добър човек. Константин Стоилов и политическата добродетел. С., 2019). Действително ли 1895 г. е преломната година, защото, както става ясно от последващото изложение, поне до края на XIX в. продължават опитите за налагане и осмисляне на възрожденската епоха чрез появата на нови литературни произведения изпод перото на Ив. Вазов и чрез белетристичните и историческите очерци на нейното „живо олицетворение“ – Стоян Заимов?

В последната глава Г. Вълчев разкрива, че практически до началото на войните за национално освобождение и обединение историята на възрожденската епоха продължава да е в дневния ред на обществото и трайно ангажира държавата и нейния върховен представител – княз/цар Фердинанд, но вече с акцент върху ролята и заслугите на Русия за българското освобождение. Тезата си той доказва чрез дейността на Ст. Заимов, който в множествената си роля на висш държавен чиновник, председател на Върховния комитет на поборническо-опълченските дружества и основател на комитета „Цар Освободител Александър II“ се превръща в основен двигател на серия проекти в прослава и признателност към Русия (къщите-музеи и Скобелевия парк в Плевен, храм-паметника в село Шипка, паметника „Цар Освободител“, храм-паметника „Св. Александър Невски“). Авторът твърди, че Заимов/поборниците практически са употребени от княз Фердинанд и управляващите, които не се нуждаят от героите на недалечното минало, а от примирие и дипломатическата подкрепа на Русия за обявяване на българската независимост. Заключениеята като цяло са точни, но доста генерализирани. Активните прояви на Заимов фактически са след възстановяването

на българо-руските дипломатически отношения и след като са изпълнени основните руски искания, свързани с покръстването на престолонаследника Борис и разрешаването на офицерско-емигрантския въпрос. Направените жестове могат да бъдат обяснени и оправдани и с разбирането на монарха и управляващите кабинети, крайно и умерено русофилски или прозападни, че решаването на националния въпрос неизбежно минава през война с Османската империя, която е невъзможна без съюзничеството с Русия. Остава обаче въпросът къде се вписва разказът за освободителната мисия на Русия? Той част ли е от разказа за Възраждането или има собствена, предимно политическа мотивация и бит, някакъв трети разказ за българското минало. В това направление отговори могат да се потърсят в царските архиви и в тези на официалните държавни институции.

Една картина на художника Емил Холарек от 1892 г., посветена на ослепените Самуилови воители, и особено процесите в общественото строителство в първото десетилетие на ХХ в., където отчетливо се търси вдъхновение от наследството на средновековната българска архитектура, дават основание на автора да заключи, че именно по това време започва оттласкване от Българското възраждане в културния живот на страната и завръщането на средновековното минало. Като основен аргумент и обяснение на тази тенденция се изтъква стремежът на Фердинанд I да търси и налага връзка между средновековната и съвременната българска държава и съответно между управляващите я династии. Този стремеж се доказва със серията от „средновековни“ портрети на княжеската/царска фамилия, подкрепата за научни проучвания и археологически разкопки на старите средновековни български столици, отпечатаните юбилейни марки с образа на монарха и модернизацията на страната. Авторът напълно обективно отбелязва, че зад всичко това стои не обесивна мания за величие, а един дълбоко осъзнат, премислен и напълно последователно целеположен властови проект.

Краткото заключение хвърля мост към едно бъдещо изследване, посветено на междувоенния период, през който двата исторически разказа – възрожденският и средновековният, окончателно се разделят и средновековният, с помощта на държавата, се налага като водещ. Сред изтъкнатите причини се посочва и разгледаният в самото изложение стремеж на Социалдемократическата/Комунистическата партия да „приватизира“ епохата и героите на Възраждането. Ще си позволя да не се съглася с твърдението в заключението, че „войнишкото въстание ...води до абдикацията на цар Фердинанд...“, тъй като това става по искане на победителите и на правителството на Ал. Малинов, а войнишкият метеж, използван от Р. Даскалов за извършване на държавен преврат, макар и с определен антимонархически заряд, не постига целта си.

Монографията, както и останалите изследвания на доц. Георги Вълчев са написани на високо научен стил, логично и убедително, но едновременно с това емоционално и увлекателно. Представените документи и материали, неговата научна и преподавателска квалификация несъмнено са на много високо ниво. Всичко това ми дава основание да дам своя положителен глас за присъждането на Георги Вълчев на академичната длъжност „професор“ в СУ „Св. Климент Охридски“ по 3.1. Социология, антропология, и науки за културата (Теория и история на културата – История на българската култура XV–XIX век и културно наследство (публични политики, мениджмънт и социализация).

София, 27.07.2023 г.

проф. д.н. Веселин Янчев